

В.В.Ківака (Брэст)

СІНОНІМЫ-НАЗОЎНІКІ Ў ПЕРАКЛАДЗЕ НАВЕЛЫ Ш.ЦВЭЙГА “АМОК” НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ

Сінонімы з’яўляюцца важным лексічным сродкам, які шырока выкарыстоўваецца ў мове мастацкай літаратуры і складае аснову індывідуальнага стылю пісьменніка. Яны служаць спосабам рознабаковай характарыстыкі прадметаў і з’яў рэчаіснасці, выступаюць своеасаблівым інструментам дэталізацыі пэўнай прыкметы або паняцця. Ужыванне сінонімаў у мастацкім тэксце дазваляе аўтару больш дакладна перадаць думку, ахарактарызаваць персанаж і яго дзеянні, перадаць тонкія адценні настрою героя, і тым самым стварыць яркі мастацкі вобраз. Лінгвістычнай прыродай сінонімаў абумоўлена іх поліфункцыянальнасць у мове. У залежнасці ад выконваемых функцый ў лінгвістычнай літаратуры традыцыйна выдзяляюцца семантычныя, стылістычныя, семантыка-стылістычныя і кантэкстуальныя сінонімы [1, с. 123].

Функцыянальная спецыфіка сінонімаў патрабуе асобага падыходу пры іх перакладзе ў творах мастацкай літаратуры: перад перакладчыкам ставіцца задача максімальна поўна перадаць змест арыгінала і забяспечыць высокі ўзровень эквівалентнасці. А гэта ў сваю чаргу, па словах А.М. Лапцёнак, “патрабуе эквівалентнага адлюстравання сінанімічных сродкаў, што прадугледжвае тоеснасць іх семантыкі і функцыі ў арыгінале і перакладзе. Сінонімы арыгінала павінны перадавацца комплексна пры перакладзе, таму адлюстраванне іх патрабуе спецыяльнага падыходу” [2]. Акрамя таго, у працэсе перакладу сінанімічныя сродкі звычайна маюць глыбока нацыянальны характар і сведчаць аб самабытнасці і нацыянальнай спецыфіцы мовы, што патрабуе абавязковага ўліку ў працэсе перакладу.

Агульнапрызнана, што найбольш ярка спецыфіка сінанімічных адносін прадстаўлена ў групе сінонімаў-назоўнікаў, якія ўключаюць шырокі клас слоў, што называюць прадметы рэчаіснасці, жывых і міфалагічных істот, асоб, стан чалавека, факты і падзеі грамадскага жыцця, з’явы прыроды і інш., і выражаюць гэта значэнне ў катэгорыях роду, ліку і склону.

Мэта дадзенага артыкула – прасачыць спосабы і адметнасці трансфармацыі назоўнікаў-сінонімаў у беларускім перакладзе У.Чапегі навелы Ш.Цвэйга “Амок”.

Асобную групу ў навеле Ш.Цвэйга ўтвараюць семантычныя сінонімы, якія маюць аднолькавую стылістычную афарбоўку, але адрозніваюцца семантычнымі адценнямі ў значэннях: *Dame, Lady, Frau; Vorfall, Episode; Mediziner, Arzt; Gefälligkeit, Hilfsbereitschaft*. Звычайна такога тыпу сінанімічныя сродкі Ш.Цвэйг выкарыстоўвае з мэтай замяшчэння – замены семантычна адэкватных адзінак. Такі прыём дазваляе аўтару пазбегнуць паўтору слоў. Часам у навеле ўжываюцца

семантычныя сінонімы для таго, каб больш глыбока рыскрыць уласцівасці розных прыкмет абазначаемых прадметаў і з’яў рэчаіснасці: *etwas Nervöses, Fahriges; nichts Bedenkliches, Gefährliches*.

Перакладчык звычайна захоўвае аўтарскую паслядоўнасць ужывання семантычных сінонімаў і сродкаў сувязі паміж імі, а таксама іх семантычную напоўненасць. Такі пераклад з’яўляецца эквівалентным.
Etwas Nervöses (нешта нервовае, Штосьці нервовае і неспакойнае знерваванае) und Fahriges (неспакойнае, адчуваецца ў гэтай пустой балбатні, і я нервовае) ist in diesem talkigen Geschwätz, сам заражаюся непакоем наведніцы und ich werde selbst unruhig davon [3, с. 91] [4, с. 162].

У. Чапега выкарыстоўвае частковы пераклад, калі выбраны беларускі адпаведнік перадае толькі частку семантыкі арыгінальнага сіноніма:
Wenn ich Sie aber bitten würde, mich zu packen und über Bord zu werfen ... da hört sich doch die Gefälligkeit (ветлівасць, паслуга, ласка), die Hilfsbereitschaft (гатоўнасць дапамагчы) auf [3, с. 84]

Нямецкае слова *Gefälligkeit* ‘гатоўнасць зрабіць паслугу’* перакладчык перадае беларускім мнагазначным словам *ласка*** , якое ў адрозненне ад семантычна тоеснага выразу *зрабіць ласку* сінтаксічна спалучаецца з выказнікам.

Часам Ш.Цвэйг утварае сінанімічны рад, складзены з семантычных сінонімаў, і ўдакладняе яго семантыка-стылістычным сінонімам, што дакладна перадаецца ў перакладзе:

Sie machen große Gebärden: eine Dame (дама) sei hier, eine Lady (ледзі), eine weiße Frau (белая жанчына) [3, с. 90] *Яны моцна размахваюць рукамі, вочы вытарашчаны – прыйшла нейкая дама, ледзі, белая жанчына* [4, с. 161].

Англіцызмам *Lady* і спалучэннем назоўнік+прыметнік *weiße Frau* ‘белая жанчына’ Ш.Цвэйг удакладняе семантычнае значэнне мнагазначнай лексемы *Dame* ‘дама’. Такі прыём дапамагае стварыць мастацкі вобраз адной з галоўных асоб навелы - ‘жанчыны, якая дзякуючы свайму знешняму выглядзе і паводзінам, манеры размаўляць, стварае ўражанне арыстакратычнай асобы’, і значна адрозніваецца ад тубыльцаў колерам скуры. Усе гэтыя адценні адпаведна перадае і перакладчык, ужываючы поўныя эквіваленты.

У перакладзе сустракаем таксама паўторы, калі сінонімы арыгінала перадаюцца адным і тым жа словам:

Ich hatte in Deutschland studiert, war recte Mediziner (медык) geworden, ein guter Arzt (добры урач) sogar, mit einer Anstellung an der Leipziger Klinik [3, с. 87] *Я вучыўся ў Германіі, стаў урачом, нават добрым урачом, і працаваў у лейпцыгскай клініцы* [4, с. 159].

* Значэнні падаюцца па слоўніку: Duden-Bibliothek [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://de.binarydb.com/soft/Duden - Bibliothek-v119907.html>. – Дата доступу: 15.03.2015.

** Значэнні падаюцца па слоўніку: Глумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т., 6 кн. / АН БССР, Ін-т мовазнаўства ; пад агул. рэд. К.К. Атраховіча (К. Крапівы). – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. – 5 т., 6 кн.

Ням. *Mediziner* ‘медык; лекар; (малады) урач; студэнт-медык’ мае больш шырокае лексічнае значэнне, чым *Arzt* ‘асоба, якая атрымала вышэйшую адукацыю ва універсітэце, каб лячыць хворых’. Ням. *Mediziner* і *Arzt* - семантычныя сінонімы, першае слова абазначае больш шырокае паняцце. Аўтар ужывае сінонім *Arzt*, каб канкрэтызаваць, удакладніць, якім медыкам стаў герой. Перакладчык прыбягае да паўтору, пераносячы асноўны акцэнт на атрыбуты *добры*. У нацеле ў дачыненні да лексемы *Arzt* выкарыстоўваецца семантыка-стылістычныя сінонім *Doktor* ‘разм. доктар’, заўсёды ў якасці зваротка, які ў перакладзе з’яўляецца поўным эквівалентам:

Nein, danke, Doktor ... wir müssen gleich wieder weiter ... ich habe nicht viel Zeit... war ja nur ein kleiner Ausflug... [3, с. 91] *Не, дзякуй, доктар... нам трэба зараз жа ехаць далей... у мяне мала часу... гэта ж была проста прагулка...* [4, с. 163].

Аўтар шырока ужывае семантыка-стылістычныя сінонімы, якія адрозніваюцца не толькі адценнямі агульнага для кожнага з іх значэння, але і стылістычнай афарбоўкай: *Ruhe - Rast; Vorfall, Episode - Szene; Luke - Ritz; Ruhesessel - Deckchair; Mediziner, Arzt - Doktor*. Гэтыя сінонімы выступаюць эфектыўным сродкам стылёвай арганізацыі тэкста. Пры іх перакладзе У. Чапега імкнецца сэнсава і стылістычна адэкватна перадаць кантэкст навелы з захаваннем сродкаў сінтаксічнай сувязі:

...aber doch: er [der Himmel] strahlte; es war, als verhüllte dort ein samtener Vorhang ungeheures Licht, als wären die sprühenden Sterne nur Luken (люкі) und Ritzen (шчыліны, расколіны), durch die jenes unbeschreiblich Helle vorglänzte [3, с. 77] *...але ўсё-такі яно [неба] ззяла, быццам аксамітны полаг заслаў ярка асветленую паверхню, а іскрыстыя зоркі былі толькі адтулінамі і проразямі, праз якія прабіваўся гэты неапісальны бляск* [4, с. 149].

Ням. *Luke* ‘люк’ і *Ritze* ‘шчыліна’ ўжываюцца ў кантэксце Ш. Цвэйга ў множным ліку ў пераносным значэнні для мастацкага апісання зорак, бляску. Пісьменнік параўноўвае зоркі з адтулінамі рознай формы, праз якія прабіваецца бляск на начным небе. Нямецкі назоўнік *Luke* выступае ў кантэксце твора ў значэнні ‘адтуліна, якая зачыняецца’ з семантычным адценнем ‘у палубе або ў сцяне карабля’, што карэлюе са словамі марской тэматыкі, шырока прадстаўленымі ў навеле “Амок”, і стварае большую вобразнасць. Перакладчык ужывае частковы пераклад, выкарыстоўваючы лексему *адтуліна* з больш шырокім значэннем ‘адкрытае пустое месца ў чым-н. суцэльным; дзірка, шчыліна, праход, пройма’, такім чынам губляецца семантычнае адценне лексемы *Luke*. Ням. *Ritz* ‘вельмі вузкая шчыліна’ перакладаецца назоўнікам *проразь* ‘скразная, звычайна вузкая адтуліна, прарэзаная ў чым-н.’ і дакладна перадае семантыку нямецкага сіноніма.

Пры перакладзе семантыка-стылістычных сінонімаў сустракаем выпадкі несінанімічнага перакладу, калі сінонімы з рада замяняюцца адной лексмай, што прыводзіць звычайна да пэўных страт як з боку семантыкі,

эмацыянальнага ўздзеяння на чытача, так і дэталёвасці ў выкладанні арыгінальнага тэксту:

Aber die Ruhesessel (крэслы для Але ўсе крэслы кудысьці прыбралі, і нідзе адпачынку), die Deckchairs (англ. крэслы на пустынной палубе не было відаць на палубе) waren verräumt, nirgends fand зручнага месца, каб адпачыць і памарыць. sich auf dem leeren Promenadendeck ein [4, с. 150].

Platz zu träumerischer Rast (для летуценнага адпачынку) [3, с. 77-78]

Лексемы *Ruhesessel* і *Deckchair* не зафіксаваны ў слоўніках, але ўтвораны вельмі распаўсюджаным у нямецкай мове спосабам словаскладання. Першы сінонім утвораны па аналогіі з ням. *Ruhebank* ‘лаўка (для адпачынку)’, *Ruhesessel* – ‘крэсла (для адпачынку)’. Другі сінонім паходзіць з англ. *deck* – ‘палуба’ і *chair* – ‘стул, крэсла’. Ш.Цвэйг уводзіць англіцызм *Deckchair* з-за адсутнасці арыгінальнага слова ў нямецкай мове, які дакладна ўказвае на месца дзеяння ў навіле – карабель. Перакладчык пакідае толькі асноўнае значэнне двух сінонімаў і фармальна канстатуе наяўнасць мэблі для сядзення, звужаючы семантычны аб’ём кантэксту арыгінала. Але ў прыканцы таго ж сказа У.Чапега імкнецца кампенсаваць апушчэнне, замяніўшы выраз *zu träumerischer Rast* ‘для летуценнага адпачынку’ дзеясловамі *адпачыць і памарыць*.

“Да кантэкстуальных сінонімаў адносяцца рады, у склад якіх уваходзяць фразеалагічныя адзінкі, метафарычныя найменні, дзеяслоўна-іменныя спалучэнні і г.д.” [2]. У навіле Ш.Цвэйга “Амок” сустракаецца шэраг кантэкстуальных сінонімаў: *Kabine - Sarg, Heiland - Allerweltshelfer, Schiff – ein gigantischer Schwimmer*. Звычайна адзін з такіх сінонімаў – слова з прамым значэннем, а другі – стылістычна афарбаванае, ужытае аўтарам у пераносным значэнні:

Ich kann nicht mehr in der Kabine (у каюце) Я болей не магу сядзець у каюце, у гэтай... sitzen, in diesem ... diesem Sarg (у труне) ... у гэтай магіле... я болей не магу... і людзей ich kann nicht mehr... und die Menschen я таксама не магу цярпець, бо яны цэлы ertrage ich wieder nicht, weil sie den ganzen дзень смяюцца... [4, с. 154]. Tag lachen... [3, с. 82]

Сінонімам да лексемы *Kabine* ‘мар. каюта’, Ш.Цвэйг падбірае стылістычна нейтральнае слова *Sarg* ‘труна’, якое ў кантэксце набывае негатыўнае эмацыянальна-экспрэсіўнае адценне, падобна ням. *einen Toten in den Sarg legen* ‘пакласці мерцвяка ў труну’. Такім чынам галоўны герой параўноўваецца з мерцвяком, а яго стан – з труной, у якой ён апынуўся. Перакладчык дае частковы пераклад гэтых кантэкстуальных сінонімаў, адно слова перакладаецца эквівалентна (*in der Kabine - у каюце*), а другое церпіць пэўныя семантычныя пераўтварэнні. У перакладзе лексема *труна* замяняецца на *магіла* (параўн. бел. *увагнаць у магілу/у труну* ‘давесці да смерці, звесці са свету’, дзе гэтыя дзве лексемы ўжываюцца як раўнацэнныя). Такая трансфармацыя адлюстроўвае становішча, у якім апынуўся галоўны герой навілы, і выклікае ў беларускамоўнага чытача адпаведныя пачуцці.

Кантэкстуальным сінонімам да стылістычна нейтральнага слова можа выступаць і метафарычнае словазлучэнне, уведзенае аўтарам з мэтай мастацкага ўздзеяння на чытача:

...*indes nur das Schiff (карабель) Bewegung schuf (утвараў рух), das leise bebend sich mit atmender Brust nieder und auf, nieder und auf, ein gigantischer Schwimmer (гіганцкі плывец), durch die dunklen Wogen stieß* [3, с. 77] ...*хоць рух гэты быў выкліканы толькі ходам карабля, плыўца-волат, які з лёгкім дрыжаннем дыхаў на поўныя грудзі, то падымаўся, то апускаўся і падаваўся наперад, рассякаючы цёмныя хвалі* [4, с. 150].

Стылістычна нейтральнае ням. *Schiff* ‘карабель’ у навеле метафарычна параўноўваецца з плыўцом вялікіх памераў і перадаецца ў кантэксте словазлучэннем назоўнік+дапасаваны да яго прыметнік. У Чапега стварае часткова сінанімічны пераклад: ням. *Schiff* перакладаецца адпаведным у беларускай мове *карабель*. З метафарычнага словазлучэння *ein gigantischer Schwimmer* ‘гіганцкі плывец’ перакладчык асобна выдзяляе значэнне прыметніка *gigantisch* ‘незвычайна вялікі’ і ўвасабляе яго ў назоўніку *волат*, які мае значэнне ‘казачны герой незвычайнай сілы, удаласці і мужнасці; асілак’, ‘чалавек вялікага росту і сілы; велікан, гігант’, ‘перан. што-н. надта вялікіх памераў’. Усё гэта ўказвае на майстэрскае валоданне словам перакладчыка, яго талент. Нягледзячы на тое, што сінонімы ў сказе падвяргаюцца, як і ўвесь сказ у цэлым, марфалага-сінтаксічным трансфармацыям, семантыка і вобразнасць арыгінала захоўваюцца.

Такім чынам, сярод сінонімаў-назоўнікаў у навеле Ш.Цвэйга “Амок” адзначаюцца семантычныя, семантыка-стылістычныя і кантэкстуальныя, якія адлюстроўваюць надзвычай шырокі спектр сэнсавых адценняў, часта маюць ярка выражаную эмацыянальна-экспрэсіўную і стылістычную афарбоўку. Перакладчык імкнецца поўнасьцю перадаць семантыка-стылістычную інфармацыю арыгінала, закладзеную ў сінонімы, ужывае поўныя эквіваленты. Для кампенсацыі семантычнай і стылістычнай інфармацыі прымяняецца трансфармацыйны пераклад і метафарычнае пераўтварэнне арыгінальных субстантываў, каб дасягнуць эквівалентнасці на ўзроўні тэксту.

Спіс літаратуры

1. Сцяцко, П.У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П.У. Сцяцко, М.Ф. Гуліцкі, Л.А. Антанюк ; пад рэд. М.В. Бірылы. – Мінск : Вышэйшая школа, 1990. – 220 с.
2. Лапцёнак, А.М. Дзеяслоўная сінаніміка ў арыгінальных і перакладных творах Івана Навуменкі // Надзённыя праблемы лексікалогіі і анамастыкі славянскіх моў : матэрыялы II Міжнар. навук. канф., г.Мазыр, 22–23 крас. 2010 г. / рэдкал.: В.В. Шур (адк. рэд.) [і інш.]. – Мазыр : УА «МДПУ імя І.П. Шамякіна», 2010. – С.144–146.
3. Zweig, St. Der Amokläufer und andere Erzählungen / St. Zweig. – Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag GmbH, 1984. – 208S.
4. Цвэйг, Шт. Пякучая таямніца. Навелы / Шт. Цвэйг. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1994. – 496 с.